

Секцыя 1

МАСТАЦКІ СВЕТ ТВОРАЎ ЯНКІ КУПАЛЫ І ЯКУБА КОЛАСА

Соф'я Марозава (Мінск, Беларусь)

ПРЫПАВЕСЦІ ЯНКІ СІПАКОВА І “КАЗКІ ЖЫЦЦЯ” ЯКУБА КОЛАСА: СВОЕАСАБЛІВАСЦЬ МАСТАЦКІХ СВЕТАЎ

Зварот да жанру прыпавесці (казкі, парабалы, алегарычнага апавядання) абумоўлены патрэбай пісьменніка выказаць сваё стаўленне да свету, канцэнтравана прадставіць філасофскія і светапоглядныя ідэі. Першаснасць зместавага плану дыктуе і выяўленчыя сродкі: мінімалізм формы і алегарычную вобразнасць. Вобразы-сімвалы, пакладзеныя ў аснову іншасказання, валодаюць шматпланавасцю зместу і нясуць вялікую сэнсавую нагрузку. Таму параўнанне кніг прыпавесцей розных аўтараў уяўляецца вельмі плённым для разумення іх філасофскіх і светапоглядных асноў.

Зборнікі прыпавесцей “Казкі жыцця” Якуба Коласа і “Тыя, што ідуць” Янкі Сіпакова ўяўляюць сабой нізкі алегарычных твораў, аб’яднаныя як на ўзноўні ідэі, так і некаторымі скразнымі вобразамі. У кожнай з кніг так ці інакш выбудоўваюцца ўласцівыя мастацкаму цэламу параметры, якія часта маюць міфалагічную прыроду: час і прастора, анталогія і сакральная тапаграфія мастацкага свету (апошняя выяўляецца ў катэгорыях свайго і чужога, цэнтру і перыферыі, неба, зямлі і падзем’я; уключае ў сябе месца апавядальніка ў мастацкім свеце). З улікам гэтых катэгорый і прапануем правесці аналіз прыпавесцей Якуба Коласа і Янкі Сіпакова.

У аснове алегарызму “Казак жыцця” Якуба Коласа ляжыць прыродная мадэль свету. Антрапамарфізаваныя вобразы дрэў, хмар, крыніц, гор, ветру, жывёл аб’ядноўваюць казкі і надаюць мастацкаму свету кнігі цэльнасць. Любыя канфлікты і ідэі любога ўзроўню абмалёўваюцца пісьменнікам пры дапамозе прыродных аналогій. Каталізатарам падзей можа стаць нараджэнне новай крыніцы, змена пор года, змена дня і ночы, колазварот вады ў прыродзе, землятрус ці перамена рэчышча ручая. Паводле Т. Шамякінай, у “Казках жыцця” “перад намі не проста краявіды Беларусі, а беларускі Космас, дзе ўсё існуе ў гарманічным адзінстве” [6, 95]. Мастацкі свет казак Якуба

Коласа наследуе ў прыроды яе найважнейшыя асаблівасці – экасістэмнасць і прынцып самаарганізацыі (тэрміны сінергетычнага падыходу). Дзякуючы ім мастацкі свет Коласа такі натуральны, гарманічны: гора ў ім ураўнаважваецца радасцю, а розныя праявы змяняюць адна адну па дыялектычных законах.

Прыпавесцям-казкам Якуба Коласа ўласцівы цыклічны час. Ён задаецца такімі з’явамі, як змена пораў года, колазварот вады ў прыродзе, дыялектыка гора і радасці, жыцця і смерці, ідэя вечнага вяртання. Паводле У. Казберука, “вытокі коласаўскай алегорыі – у народнай паэтычнай свядомасці, філасофіі быту, існавання, жыцця, вобразнасці” [3, 16].

Алегарызм прыпавесцей Янкі Сіпакова мае іншую прыроду, бо грунтуецца на аўтарскіх вобразах і міфалагемах (напрыклад, пластылінавыя людзі (“Пластылінавыя людзі”), чалавек-птушка (“Клетка”), грамадства чарвякоў (“Наперад, наперад”) і інш.). Выхад да універсальных ідэй у Сіпакова адбываецца не праз гармонію цыклічнага часу (які прадугледжвае вечнае вяртанне, а таму – магчымасць вынесці ўрокі), а праз зварот да часу ўмоўнага.

Часта ў прыпавесцях хранатоп мае пазнакі альтэрнатыўнай рэальнасці або пракаветна-далёкага мінулага (апавяданні “Тысячагадовы дзень”, “Клетка”, “Гумно”, “Яшчэ ў статку”, “Дарога”, “Яма”, “Слабыя і моцныя”, “Зона”). Умоўныя хранатопы Сіпакоў насяляе альтэрнатыўнымі грамадствамі, выпрабоўваючы на іх тыя ці іншыя ідэі (дамінаванне чужой волі, забарона на мову ці на каханне альбо наадварот: усеагульны прынцып вольнага кахання). Некаторыя апавяданні пазначаны містыцызмам, абсурднасцю, разнастайнымі метамарфозамі, у чым бачыцца ўплыў заходнееўрапейскіх традыцый абсурду (Кафка), антыўтопіі (Хакслі, Оруэл), экзістэнцыялізму перыяду бунту асобы (Камю, Сартр).

Такім чынам, канцэптуальная розніца паміж прыпавесцямі Якуба Коласа і Янкі Сіпакова палягае ў самой стратэгіі алегарызму і можа быць асэнсавана ў катэгорыях сваё-чужое. Якуб Колас будзе аналогію на аснове свайго (дубы, лес, рэчка, балота – “абжытыя” ў фальклоры з’явы нацыянальнага пейзажу), а Янка Сіпакоў – праз умоўныя хранатопы і мадэлі грамадстваў (праявы чужога, а часта нават варожага свету). Такім чынам класік дасягае сузіральнасці філасофскага роздуму, а сучасны пісьменнік – максімальнага эфекту ачужэння.

Адрозніваюцца мастацкія светы і паводле дамінавання ў іх ургійнага і ганійнага прынцыпаў (тэрміны Г. Гачава [1, 18]). “Прыродны” свет Якуба Коласа абумоўлены натуральнымі законамі, падуладны наканаванасці (гонія), у той час як у Сіпакова вялікае

значэнне маюць матывы асабістай няволі і змагання, бунту супраць жорсткага бога (“Клетка”, “Пластылінавыя людзі”, “Чужаніцы”, “Зона” і інш.). Тут чалавек сам стварае свое лёс, вымушаны змагацца і штохвілінна рабіць выбар (ургія).

Разгледзім больш падрабязна мастацкую тапаграфію твораў. У мастацкай прасторы “Казак жыцця” можна вылучыць цэнтр і перыферыю. На перыферыі знаходзяцца “высокія скалы” з мудрымі арламі, “пустэлі і моры” (“Хмарка”), “далёкія неведомыя краі” (“Крыніца”), у цэнтры ж размешчана беларуская зямля – лес, балота, узгоркі і курганы, рэкі і крыніцы. Яна ўяўляе сабой жыццядайны пачатак, аддаленне ад якога прыносіць страту жыццёвых сіл (“Хмарка, “На чужым грунце”, “Кучаравае дрэва”, “Крыніца”). Менавіта ў прасторы цэнтры лакалізавана дзеянне большасці казак зборніка. Амаль што заўсёды яна мае межы, аднак не чужая Коласу і ідэя бяскончасці свету. Так, у казцы-прыпавесці “Даль” для падарожнікаў за адной даллю адкрываецца іншая, і дасягнуць мэты немагчыма [4, 42–44]. Тут даль мае станоўчае значэнне: яна ўвасабляе бясконцасць жыццёвага вопыту, багацце жыцця. З канцэптам радзімы звязаны таксама матывы вяртання (“Хмарка”, “Крыніца”) і выратавання праз родныя карані: калі ад героя казкі “Адзінокае дрэва” адварочваюцца сябры – вецер і ручай – для яго знаходзіцца выратавальны трэці шлях: “пусціць глыбей карэнні ў зямлю” [4, 16].

Героі Янкі Сіпакова часцей аказваюцца ў сітуацыі выбару, калі трэцяга не дадзена. Аўтар не супрацьпастаўляе жорсткасці свету ніякай выратавальнай каштоўнасці, таму яго героі вымушаны вандраваць, не знаходзячы прытулку. На ролю каштоўнасці, аксіялагічнага цэнтры ў яго прыпавесцях маглі б прэтэндаваць чалавечыя адносіны, каханне (ім прысвечаны прыпавесці “Катаванне на стайні”, “Двое для дваіх”, “Аб’ява ў газеце”, “Заміра”, “Лета з мятлушкай” і інш.), але і яны супярэчлівыя, няпэўныя, прывідныя: што сёння любасць, назаўтра абарочваецца раздражненнем і адчужанасцю... Пры такой адсутнасці цэнтру прастора ў Сіпакоўскіх прыпавесцях разрастаецца ўглыб і ўшыркі, нярэдка пераходзіць у іншыя вымярэнні, што, як не парадаксальна, азначае не багацце шляхоў, а наадварот – безвыходнасць, асуджанасць на пакуты (“Яма”, “Клетка”, “Чужаніцы”, “Зона”).

Яшчэ адзін важны параметр мастацкай анталогіі – месца апавядальніка ў мастацкім свеце. У “Казках жыцця” прырода (жыццё) нібыта прамаўляе ад свайго імя: аўтар часта ўкладвае высновы ці ключавыя рэплікі ў вусны герояў (так, у “Адзінокім дрэве” яны належаць крумкачу, у “Чыя праўда?” і “Купальскіх светляках” – дубу, у “Крыніцы” – гары, у “Гусі” – гусаку, у “Адзінокім кургане” – буслу і

г.д.). На нашу думку, гэта яшчэ раз падмацоўвае назву кнігі – “Казкі жыцця” (=казкі, якія апавядае жыццё). У такой прыпавеснай стратэгіі закладзена ідэя вучыцца ў прыроды, вучыцца ў самога жыцця. Апавядальнік нібыта рассяроджаны ў свеце, гаворыць яго праявамі, счытвае разлітую ў прыродзе мудрасць, што выяўляе ў творы стыхійны пантэізм. Янку Сіпакову, наадварот, уласцівы трагічны індывідуалізм: філасофскія абагульненні амаль што заўсёды належаць апавядальніку, таму ў кнізе выразна гучыць аўтарскае “я”.

Паколькі закранутая такая характарыстыка, як трагізм, патрэбна гаворка пра ролю смерці ў мастацкім свеце прыпавесцей. У “Казках жыцця” смерць з’яўляецца натуральнай часткай жыцця. Як роля ў жыццёвым колавароце раскрываецца ў казцы “Зло – не заўсёды зло”: “Свіння хацела паесці жалуды і памагла вырасці аднаму Жолуду, вырыўшы яму пасцельку, Жолуд на другі год прарос і стаў дубком, а свінню людзі закалолі, і яна стала мясам” [4, 17]. Смерць згадваецца і ў апавяданні “Камень”, дзе ў фінале маўклівы камень, якога ўсе лічылі шчаслівым, раптоўна рассыпаецца, чым бянтэжыць лясных жыхароў [4, 20–22].

У прыпавесцях Сіпакова смерць паўстае аб’ёмна, у яркіх мастацкіх вобразах, часам вырастае да маштабу апакаліпсіса. Так, яна суправаджае чалавека ў час вяселля (“Абсурд”), валадарыць у паміраючай вёсцы (“Свой усяму”, “Гармонік”, “Пажар”), падпільноўвае людзей сярод усеагульнай радасці і энтузіязму (“Яма”). У апавяданні “Гармонік” атмасфера настолькі насычана прадчуваннем смерці, што параўнаць можна хіба што з “Сонцам мёртвых” Шмялёва. У многіх творах смерць прысутнічае як фактар, што актывізуе волю герояў да выжывання ў варожым свеце (“Чужаніцы”, “Зона”, “Клетка”, “Дарога”, “Яма”). Разгорнуты міфалагізаваны вобраз смерці паўстае ў прыпавесці “Хатнічак”, дзе ў закінутай вёсцы неўзабаве пасля смерці бабкі Яснеі згарае яе хата. “Кажуць, хату забрала з сабою бабка Яснея”, прыйшоўшы з таго свету [5, 5]. Тут можна вылучыць адразу некалькі міфалагем: наяўнасць іншасвету і магчымасць пераходу паміж светамі пры дапамозе агню. Драўніна, з якой зроблены хата і гаспадарскае начынне, думаецца, выступае тут алегорыяй цела, а жалеза – матэрыяльных атрыбутаў, рэчаў, назбіраных за жыццё. Асаблівую ўвагу аўтар удзяляе апісанню пажарышча. На падворку ляжаць каса без касільна, сякера без тапарышча, лапата без цаўя, цвікі і іншыя жалезныя рэчы, якія “агонь вызваліў ад дрэва” [5, 3], і таму яны засталіся “без цела”. Пра сімваліку колераў у вобразе пажарышча разважае ў сваім артыкуле Раман Дубашынскі [2, 129].

Пазнакі смерці, небыцця, пераходу ў іншае вымярэнне ўласцівыя і вобразам прыпавесці “Тыя, што ідуць”. Таямнічае грамадства слепа-глуха-нямых пахаджанаў здзяйсняе падарожжа ў дзіўнай прасторы, будзе на сваім шляху вёскі і засявае палі, але ніколі не карыстаецца плёнам сваёй працы [5, 155–174].

Такім чынам, параўнанне кніг прыпавесцей Якуба Коласа “Казкі жыцця” і Янкі Сіпакова “Тыя, што ідуць” выявіла іх мастацкую і светапоглядную самабытнасць. Абедзве кнігі можна разглядаць як крыніцу мудрасці, аднак танальнасць мудрасці ў большасці выпадкаў розная, і рознасць гэтая палягае на канцэптэуальным адрозненні карцін свету, што пакладзены ў аснову алегорыі. Відавочна, яна абумоўлена як характарам таленту творцаў, так і літаратурным і гістарычным кантэкстам.

Літаратура:

1. Гачев, Г.Д. Национальные образы мира. Соседи России: Польша. Литва. Эстония / Г.Д. Гачев. – М. : Прогресс-Традиция, 2003. – 384 с.
2. Дубашынскі, Р.Ю. Ідэйнае ядро і паэтыка прыпавесцей Янкі Сіпакова / Р.Ю. Дубашынскі // Палымя – 2011. – № 9. – С. 128–139.
3. Казбярук, У. “Зямля – аснова ўсёй айчыне” / У. Казбярук // Колас, Я. Новая зямля. Казкі жыцця: паэма, апавяданні / прадм. У. Казбеука. – Мінск: Маст. літ., 2001. – С. 5–16.
4. Колас, Я. Казкі жыцця / Я. Колас // Зб. тв.: у 20 т. – Мінск, 2009. – Т. 7. – с. 6-396
5. Сіпакоў, Я. Тыя, што ідуць: Кн. прытчаў. // Я. Сіпакоў – Мн.: Маст.літ., 1993. – 175 с.
6. Шамякіна, Т.І. Беларуская класічная літаратура і міфалогія / Т.І. Шамякіна. – Мн.: Бел. дзярж. ун-т, 2001. – 184, [2] с.